

**КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ОСІБ
З ІНВАЛІДНІСТЮ**

**АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ЗВІТ
ЩОДО ВИКОНАННЯ
УКРАЇНОЮ КОНВЕНЦІЇ
ПРО ПРАВА ОСІБ
З ІНВАЛІДНІСТЮ**

2015 - 2020 рр.

**FIGHT
FOR RIGHT**

**DISABILITY
RESEARCH
CENTER**

Kingdom of the Netherlands

КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

**Доповідь неурядових організацій щодо виконання
Україною Конвенції про права осіб з інвалідністю
2015-2020 рр.**

До підготовки альтернативного звіту були долучені наступні організації:

Громадська організація “Боротьба за права”. Діє задля реалізації та захисту прав, основоположних свобод людей з інвалідністю через виконання Конвенції про права осіб з інвалідністю. Основними напрямками діяльності організації є: навчально-просвітницька діяльність, спрямована на популяризацію прав людини людей з інвалідністю та їх рівності в суспільстві; інформаційні кампанії, публічні заходи та акції, покликані зруйнувати негативні стереотипи про інвалідність в цілому та життя людей з інвалідністю зокрема; участь у формуванні державної політики та законотворчості в сфері забезпечення прав людей з інвалідністю; сприяння активній участі людей з інвалідністю в житті громади шляхом посилення їх можливостей.

Громадська організація “Центр Соціальна Дія”- правозахисна організація, що базується в Україні. Ми неприбуткова група, яка працює у сфері рівності та недискримінації. Наша місія: ми розробляємо та просуваємо зміни заради рівних прав для кожного в Україні. Діяльність: Підвищення рівня обізнаності щодо механізмів захисту та протидії дискримінації та злочинам на ґрунті ненависті; Навчання з розробки та реалізації політики рівності; Адвокація створення ефективної системи захисту від дискримінації та протидії злочинам ненависті.

Громадська організація “Соціальна синергія”. Створена у 2018 році експертами, які працювали в Національному офісі з деінституціалізації. Місія організації - кожна дитина та молода людина в Україні, незважаючи на особливості розвитку, отримують належний догляд і виховання в сім'ї або в умовах максимально наближених до сімейних, а послуги – у громаді. Більшість членів організації мають особистий досвід, пов'язаний з інвалідністю, а тому всі проекти, які ми реалізуємо спрямовані на розвиток інклюзивного суспільства, збільшення доступності послуг для дітей з інвалідністю та зростання їх участі у всіх сферах життя суспільства.

Громадська організація «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ». Створена на початку 2016 року командою Донецької обласної організації «Комітет виборців України» у відповідь на нові виклики, перед якими постала ця організація після переїзду з Донецька до Києва. Організація є хабом громадянського суспільства (ПРООН), а також членом Мережі хабів та Спілки «Громадські ініціативи України» та Платформи Східного партнерства.

Загальний огляд ситуації із дотриманням прав людей з інвалідністю в Україні

Представники та представниці громадянського суспільства вітають позитивні зміни в забезпеченні прав людей з інвалідністю державою за останні п'ять років. Прийняття низки таких важливих нормативно-правових актів та політик, як Національна стратегія реформування системи інституційного догляду і виховання дітей на 2017-2026 роки, Виборчий Кодекс України та Положення ЦВК із доступності виборчого процесу, Державні будівельні норми В.2.2-40:2018 “Інклюзивність будівель і споруд” є значним кроком на шляху до впровадження правозахисної моделі інвалідності в Україні. Але через відсутність ефективних механізмів імплементації норм, більшість положень залишаються декларативними. Це відбувається в більшості випадків із наступних причин: неможливість на практиці реалізувати норми ефективно через прогалини або колізії в законодавстві, відсутність відповідальності за порушення норм, носії обов'язків мало або взагалі не обізнані про існуючі норми та механізми їх реалізації. Крім того, під час вироблення політик держава здебільшого не враховує різноманіття соціальних ідентичностей людей з інвалідністю, що негативно впливає на їх ефективність.

З іншого боку люди з інвалідністю рідко відстоюють свої порушені права. За даними національного репрезентативного опитування, яке провела ГО “Боротьба за права” разом із Київським міжнародним інститутом соціології 69.8% людей з інвалідністю, чий права були порушені, не пробували їх відстоювати¹. І лише 10% зверталися до суду. Також відмічається низька обізнаність людей з інвалідністю про свої права, в тому числі про Конвенцію про права людей з інвалідністю. 30% людей з інвалідністю взагалі не чули про неї. А 64% людей з інвалідністю вважають, що Конвенція не виконується державою на належному рівні.

Стаття 5. Рівність і недискримінація

Так само як і в інших сферах, щодо забезпечення рівності та недискримінації, українське законодавство на перший погляд формально відповідає вимогам Конвенції. Однак на другий глибокий погляд, йому бракує злагодженості, системності та чітко визначеної відповідальності за порушення права на рівність та недискримінація ставлення до людей з інвалідністю. Система захисту від дискримінації, складається з:

- Конституції України;
- Конвенції про права осіб з інвалідністю (лише у 2019 році було внесено зміни до перекладу Конвенції й нарешті прибрано з тексту стигматизуючий термін “інвалід”);
- Закону України “Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні”(крім того, що закон намагається захопити в загальних термінах всі сфери суспільного життя людей з інвалідністю, йому бракує узгодженості з

¹ <https://ffr.org.ua/sites/default/files/publications/Аналітичний%20звіт.pdf>

іншими законодавчими актами та не вистачає визначення відповідальності за його порушення);

- Закону України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні (де так само бракує чітко встановленої відповідальності за дискримінацію, а існуючі механізми притягнення до відповідальності в тому числі й кримінальної - не є ефективними);
- іншими законодавчими актами, жодним чином не пов’язаними між собою.

Повноваження нагляду за дотриманням принципу недискримінації в країні загалом, щодо всіх захищених ознак та всіх соціальних груп, включно із людьми з інвалідністю, покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Уповноважений ВРУ з прав людини щорічно публікує свою статистику щодо кількості (індивідуальних) скарг на дискримінації які було отримано та розглянуто Уповноваженим, в тому числі і з розбивкою за ознаками. Так згідно даних Уповноваженого, за 2019 рік було отримано 422 повідомлення про дискримінацію та відкрито 61 провадження за даними моніторингу, який здійснює Уповноважений, з ці скарг лише 52 за ознакою інвалідності та стану здоров’я. також Уповноважений повідомляє про 154 моніторингові візити щодо доступності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до соціальних, медичних, освітніх закладів, закладів культури та дозвілля, об’єктів транспортної інфраструктури, банків тощо. На жаль, Уповноважений не публікує кількість вирішених скарг, тому неможливо оцінити реальну ефективність роботи цієї інституції. Однак сам факт наявності лише 52 звернень у країні де за різними оцінками проживає близько 2,6 мільйонів - викликає питання, адже це або свідчення того, що в країні все аж надто добре, або свідчення того, що люди з інвалідністю не мають доступу до ефективних засобів захисту своїх порушених прав, в тому числі права не піддаватись дискримінації та не знають куди звертатись за допомогою.

Інші органи виконавчої влади, включно із Міністерством соціальної політики, яке є відповідальним міністерством за виконання Конвенції, не ведуть окремої статистики звернень громадян із заявами про порушення принципів рівності та недискримінації.

Немає окремої статистики й щодо судових позовів на дискримінації за ознакою інвалідності, яку б вела Державна Судова Адміністрація чи інший уповноважений орган, однак з даних відкритого реєстру - кількість позовів від людей з інвалідністю - дуже мала.

Організації, які займаються підтримкою стратегічних судових справ щодо дискримінації та організації, що надають допомогу людям з інвалідністю, в 2019 році ініціювали кілька стратегічних позовів, намагаючись вирішити системні проблеми, пов’язані із непрямою дискримінацією та порушенням права на участь у політичному житті (позов проти Центральної Вибірчої Комісії щодо нерозробки стандартів доступності виборчих дільниць та механізмів їх перевірки перед призначенням) та щодо доступності житла (позов проти Кабінету Міністрів України щодо нерозробки програми та правил обміну доступного житла для людей з інвалідністю). Однак, це

лише кілька проблем, які пов'язані із відсутністю комплексної роботи із аналізу вже існуючого законодавства на предмет вилучення чи зміни норм, що призводять до непрямой дискримінації. Так само, як і відсутні кроки з розробки алгоритму проведення комплексної антидискримінаційної експертизи нових нормативних документів (як на рівні центральних органів влади, так і на рівні парламенту), який б включав в себе аналіз за різними захищеними ознаками.

Бракує інформаційної та інформаційно-просвітницької роботи державних органів, відповідальних за виконання Конвенції щодо системного поширення інформації, як і про права людей з інвалідністю загалом, так і про захист від дискримінації та шляхи відновлення своїх прав. Відсутня легкодоступна різними каналами та засобами інформація, спрямована, в першу, чергу на людей з інвалідністю, яка би допомагала підвищувати їх правоспроможність. За звітний період Міністерство соціальної політики анонсувало проведення кампанії “Я можу” ще у 2018 році та презентувало один “мотивуючий” відеоролик з історіями успіхів людей з інвалідністю. На цьому інформаційна кампанія закінчилась, так і не встигнувши виконати своє головне завдання - підвищити правоспроможність людей з інвалідністю та інформувати їх про шляхи відстоювання своїх прав. Не були включені питання недискримінації та прав людей з інвалідністю й до загальної правоосвітньої кампанії Міністерства юстиції України “Я маю право”, що також зайвий раз свідчить про відсутність фокусу уваги держави на правах людей з інвалідністю та на підвищенні їх знань та навичок.

Рекомендації:

- 1. Провести аналіз чинного законодавства та вилучити норми, що призводять до непрямой дискримінації та інших порушень прав людей з інвалідністю;*
- 2. Внести зміни до законодавства, створивши простий та доступний механізм покарання за дискримінацію за ознакою інвалідності;*
- 3. Вести дезагреговану та відкриту статистику скарг на дискримінації включно із даними щодо результату таких скарг*

Стаття 7. Діти з інвалідністю

Станом на кінець 2019 року в Україні проживало 163 886 дітей з інвалідністю (не враховуючи тимчасово окуповані території)², що становить 2,18 % від загальної кількості дітей в Україні. З них 8 153 дитини від 0 до 3-х років.

Не виконуються заключні зауваження Комітету ООН 2015 року щодо деінституціалізації. У 2017 році Кабінетом міністрів України було затверджено Національну стратегію реформування системи інституційного догляду і виховання дітей на 2017-2026 роки (далі – Стратегія ДІ) та план заходів з реалізації її I етапу³.

² <http://medstat.gov.ua/ukr/statdan.html>

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>

План реалізації I етапу, який мав завершитись у липні 2019 року виконаний заледве на 30 %, а план реалізації II етапу був затверджений із річною затримкою⁴. Моніторинг виконання регіональних ДІ планів показав, що реформа повністю призупинена: послуги не створюються, інтернати поповнюються новими жертвами такого догляду і виховання. Зокрема, одним з очікуваних результатів Стратегії ДІ було встановлено «припинення з 2020 року влаштування дітей віком до трьох років до закладів інституційного догляду та виховання дітей», проте на сьогодні такого мораторію не встановлено і 39 будинків дитини системи МОЗ продовжують приймати дітей відповідного віку.

У 2019 році за підтримки міжнародних партнерів 5-и закладах інституційного догляду і виховання дітей системи МОЗ МБО «Надія і житло для дітей» було проведено дослідження «Пілот з оцінки ситуації у будинках дитини та розробки рекомендацій щодо їх реформування»⁵, у результаті якого було встановлено, що від 77 до 96 % дітей (залежно від будинку дитини) мають порушення розвитку, більшість яких є проявами затримки розвитку внаслідок депривації, спричиненої насамперед перебуванням дітей в інституції. Понад 60 % дітей, а в одному будинку дитини — понад 80 % мають білково-енергетичну недостатність. Це означає, що діти не отримують належного харчування з необхідною кількістю макронутрієнтів, мають порушення харчової функції, занижену масу тіла, порушення обміну речовин і схильні до розвитку інших захворювань та затримки фізичного і нервово-психічного розвитку.

За результатами моніторингу дотримання прав дітей у стаціонарних закладах охорони здоров'я та стаціонарного захисту, який проводився Українською гельсінською спілкою у 2018 році за підтримки міжнародних партнерів⁶ встановлено, що у таких закладах: не дотримується приватність пацієнтів під час користування туалетом, душовою чи ванною кімнатою; дітям суттєво обмежено час побачення з рідними; персонал контролює листування пацієнтів, читаючи їх кореспонденцію; у якості реабілітації практикується заняття з дітьми образотворчим мистецтвом, виготовленням різноманітних виробів, іноді використовуються елементи фізичної реабілітації, проте відсутні реабілітаційні заходи, які б спрямовувалися на набуття навичок самостійного проживання, перебування у громаді; не виявлено умов залучення дітей до прийняття рішень, що їх стосуються; «Не маємо змоги виходити на повітря, вільно користуватися холодильником та брати їжу, дзвонити, вимикати світло. Все треба питати і узгоджувати, навіть похід до туалету»; недостатня кількість персоналу, що здійснює догляд (наприклад, 2 соціальні робітниці на групу, де перебуває 21 дитина з комплексними порушеннями розвитку); часто відсутність, а іноді недостатня кількість спеціалістів корекційно-розвиткового напрямку (логопед, психолог, спеціальний педагог); грати на вікнах та ліжка-клітки, що досі використовуються; бар'єрне середовище, що фактично унеможлиблює прогулянки для дітей з фізичними

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-2020-%D1%80#Text>

⁵ http://hopeandhomes.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/9.6-HRS_Full-Presentation_20200622_Ukr_last-1-min.pdf

⁶ https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/2018-03-05_Prava-dytny.pdf

порушеннями розвитку; медичні послуги обмежуються переважно прийомом лікарських засобів, додаткові терапевтичні заходи є швидше винятком.

Таким чином, можна констатувати, що не виконується рекомендації Комітету ООН щодо забезпечення належних умов життя, включаючи якісне харчування.

Не вдалося встановити також факт виконання рекомендацій щодо «розслідування повідомлень про сексуальне насильство, експлуатацію та торгівлю хлопчиками та дівчатками в інтернатах, а також притягати до відповідальності та карати винних». Натомість за цей період маємо десятки нових випадків здійснення насильства, у тому числі сексуального, щодо дітей з інвалідністю у закладах інституційного догляду. Так, на початку вересня 2020 року стало відомо про зґвалтування 3-х дівчаток віком від 5-и до 7-и років директором будинку дитини⁷. Активісти мають сумніви щодо справедливого розслідування справи, оскільки директор має багато політичних і родинних зв'язків у регіоні. Випадки сексуального насильства щодо дітей з інвалідністю були також зафіксовані у м. Миколаєві⁸.

Крім того, є непоодинокі випадки використання дитячої праці дітей з інвалідністю, зокрема в інтернаті Житомирської області⁹ та міста Києва¹⁰. В останньому закладі наприкінці вересня цього року встановлено факт жорстокого побиття вихованців¹¹.

Також турбує факт, що в закладах інституційного догляду і виховання дітей системи Мінсоцполітики діти практично позбавлені права на освіту, адже надання таких послуг не передбачене навіть типовим положенням про дитячі будинки-інтернати¹², хоча самі підопічні стверджують, що хочуть навчатися¹³.

Окремо варто наголосити про дотримання прав дітей з інвалідністю у період поширення Covid-19. Так, у квітні 2020 року 42 тисячі дітей, які отримують догляд і виховання дітей у закладах освіти, у тому числі діти з інвалідністю, були повернуті додому без попередньої перевірки здатності сімей забезпечити їм належний догляд, внаслідок чого частину дітей довелося повернути назад а інтернатні заклади¹⁴. ГС «Українська спілка за права дитини» за підтримки міжнародних донорів зараз реалізує проєкт «Оцінка та реагування на виклики щодо захисту дітей під час пандемії COVID-19», де буде здійснено оцінку потреб 5-и тисяч сімей, до яких повернуто дітей під час карантину. За попередніми результатами вдалося встановити, що переважною причиною влаштування дітей в інтернатні заклади освітньої сфери є соціальні причини

⁷ <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/direktora-ditbudinku-na-odeshchini-pidozrjujut-u-rozbeshchenni-vikhovanok.html>

⁸ <https://mk.depo.ua/rus/nikolaev/u-mikolaevi-nareshiti-pochali-rozsliduvannya-seksualnogo-24092016103700>

⁹ <https://tsn.ua/ukrayina/na-zhitomirshchini-direktor-internatu-zdavav-v-orendu-dlya-vikonannya-fizichnih-robot-ditey-iz-rozumovimi-vadami-1220706.html>

¹⁰ <https://vechirniy.kyiv.ua/news/skandal-nyy-internat-na-svyatoshyno-klychko-initsiyuvav-sluzhbove-rozsliduvannya>

¹¹ https://www.youtube.com/watch?v=4aKV_i-r-KE

¹² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2016-%D0%BF#Text>

¹³ <https://www.radiosvoboda.org/a/28087813.html>

¹⁴ <https://www.radiosvoboda.org/a/children-resident-schools-quarantine/30569807.html>

(безробіття батьків, бідність, насильство) та відсутність або низька якість послуг інклюзивного навчання в громаді¹⁵.

Можна впевнено стверджувати, що закриття інтернатних закладів, в основному, не відбувається через відсутність освітніх, медичних, соціальних, реабілітаційних та інших послуг для дітей з інвалідністю за місцем проживання. Так, до цього часу на державному рівні не впроваджено послугу раннього втручання, незважаючи на численні міжнародні проєкти¹⁶ та затвержені документи стратегічного і концептуального напрямів¹⁷: відсутній стандарт послуги та бюджетна підтримка. Щодо соціальних послуг, то державні стандарти їх надання вписані на прикладі функціонування закладів інституційного догляду, не враховують потреби дітей, що фактично унеможлиблює їх надання неурядовими організаціями – ті одиниці, які надають послугу денного догляду для дітей з інвалідністю, наприклад, функціонують за рахунок міжнародної донорської допомоги та благодійних внесків бізнесу та приватних благодійників, більшість з яких є батьками дітей з інвалідністю. Тобто гарантована безкоштовність базових соціальних послуг для дітей з інвалідністю – не працює.

На сайті Державної служби статистики України міститься інформація щодо дітей з інвалідністю, які отримують освітні послуги. Так, у дошкільних закладах освіти на той час навчалася 61 271 дитина з особливими освітніми потребами, з них 9 157 мали інвалідність. 74 452 дитини з інвалідністю навчалися в денних закладах загальної середньої освіти, на початок 2019/2020 навчального року за регіонами. 4 825 дітей з інтелектуальними та фізичними порушеннями навчалися у закладах професійно-технічної освіти. Таким чином щонайменше 60 тис. дітей з інвалідністю відповідного віку не охоплені послугами дошкільної та загальної середньої освіти.

За результатами моніторингу закладів інституційного догляду і виховання дітей¹⁸ встановлено, що станом на 1 січня 2020 року в таких установах перебувало 17 258 дітей з інвалідністю, з них близько 14 750 дітей у закладах системи МОН, тобто мали доступ до освітніх послуг не на умовах інклюзивного навчання. Відповідно, можна зробити висновок, що близько 45 тис. дітей з інвалідністю в Україні не отримують освітніх послуг в закладах освіти.

Варто додати, що у 2017 році в Україні було прийнято закон «Про освіту»¹⁹, у якому було встановлено зобов'язання закладу освіти утворювати інклюзивну групу або клас у разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків. За інформацією

¹⁵ https://childrights.org.ua/news/vidsutnist-inklyuzyvnoyi-osvity-ta-bidnist-osnovni-pereshkody-deinstytsializatsiyi-rezultaty-monitoringu-simej-poltavskoyi-oblasti-kudy-povernuly-ditej-z-internativ-cherez-pandemiyu/?fbclid=IwAR05NNKJQvXp0UEDboXsx-0X3XIWssSxdgIFcYhHhbINGff_moM1Z3j0h9o

¹⁶ <http://rvua.com.ua/>

¹⁷ <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-stvorenniya-sistemi-nadannya-poslugi-rannogo-vtruchannya-dlya-zabezpechennya-rozvitku-ditini-zberezheniya-yiyi-zdorovya-ta-zhittya>

¹⁸ https://drive.google.com/file/d/1E7Y-AWKHt65y3QPfVlhdVLv9Hkya_H0l/view

¹⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Міністерства освіти і науки України²⁰ станом на 1 січня 2020 року 25 338 дітей з ООП здобуває освіту на умовах інклюзивного навчання. З них 4 681 дитина у дошкільних закладах освіти, 19 345 дітей – в загальноосвітніх. На початок 2020 року в Україні створено 13 782 інклюзивні класи. Так, у 2019/2020 навчальному році 35 % від загальної кількості закладів загальної середньої освіти організували інклюзивне навчання.

Разом з тим, останні заяви і дії влади в Україні дозволяють зробити висновок про згортання реформи інклюзивного навчання. На всіх рівнях влади починаючи від президента²¹, прем'єр-міністра²², народних депутатів²³ йдуть посилення і рішення щодо необхідності збереження спеціальних і санаторних закладів освіти, у той час як інклюзивна освіта не є в пріоритеті держави. Зокрема, про це свідчить факт, що у 2019 році витрати на утримання спеціальних та санаторних шкіл-інтернатів становили 6,3 млрд грн, у той же час субвенція з державного бюджету на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2019 році склала 0,5 млрд грн.

Відсутність послуг для дітей з інвалідністю в громаді призводить до трагічних випадків. Так, у жовтні 2020 року мати втопила сина з аутизмом і намагалася покінчити життя самогубством, оскільки не впоралась з психоемоційним напруженням і не отримувала підтримки²⁴. У державі навіть не розпочато розмову щодо надання підтримки і відповідних послуг для членів сімей, де виховується дитина з інвалідністю.

Рекомендації:

- 1. Продовжити деінституціалізацію – реформування системи інституційного догляду і виховання дітей, зокрема у частині накладення мораторію на потрапляння в інституції дітей до 3-х років.*
- 2. Забезпечити належні умови перебування, включаючи якісне харчування, та дотримання прав для тих дітей, які отримують догляд і виховання в інституціях.*
- 3. Забезпечити розслідування повідомлень про сексуальне насильство, експлуатацію та торгівлю хлопчиками та дівчатками в інтернатах, а також притягати до відповідальності та карати винних (повторна рекомендація).*
- 4. Затвердити необхідні нормативно-правові акти для впровадження послуги раннього втручання і забезпечити належну бюджетну підтримку.*
- 5. Реформувати систему надання соціальних послуг для дітей з інвалідністю, у тому числі у напрямі оновлення стандартів послуг, забезпечення рівних умов для всіх надавачів незалежно від форми власності та забезпечення безоплатності таких послуг.*

²⁰ <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>

²¹ <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-vidvidav-mikolayivsku-sanatornu-shkolu-d-62893>

²² <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-reforma-inklyuzivnoyi-osviti-povinna-dati-batkam-i-dityam-pravo-viboru>

²³ <https://life.pravda.com.ua/society/2020/07/13/241630/>

²⁴ <https://www.segodnya.ua/ua/regions/others/na-hersonshchine-mat-utopila-syna-s-autizmom-chto-podtolknulo-lyubiyashchuyu-mat-i-mozhno-li-bylo-izbezhat-tragedii-1481105.html>

6. *Забезпечити право всіх дітей з інвалідністю на освіту, у тому числі на інклюзивне навчання шляхом продовження реформи.*
7. *Розвинути системну підтримку для членів сімей, які виховують дітей з інвалідністю, у кожній громаді.*

Стаття 9. Доступність

З часу подання першої періодичної доповіді 2015 року, ситуація з доступністю в Україні змінилась не суттєво. Держава і надалі декларує свої зобов'язання у створенні безбар'єрного середовища, проте фактично транспорт, громадські простори, державні та приватні заклади, тощо, у міських та сільських місцевостях залишаються недоступними для людей з інвалідністю. Відповідно, наявність деяких доступних об'єктів, у той час як усі інша інфраструктура недоступна, не вирішує комплексну проблему надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя.

З 1 квітня 2019 року набрали чинності нові державні будівельні норми (далі - ДБН) «Інклюзивність будівель і споруд»²⁵, замінивши попередні, менш детальні та малоефективні норми 2006 року. Основне нововведення - це запровадження обов'язкового використання принципів універсального дизайну при проектуванні нових громадських та житлових будинків. Нові ДБН покривають доступність для людей з різними видами інвалідності, зокрема детально прописані вимоги для людей з порушеннями зору та слуху, яким до цього часу увага практично не приділялась.

Ці будівельні норми є обов'язковими при новому будівництві житлових і громадських будівель, реконструкції, реставрації чи капітальному ремонті будівель і споруд. Проте, якщо реконструкція або реставрація існуючої недоступної будівлі не запланована, будівельні норми «Інклюзивність будівель і споруд» не зобов'язують впроваджувати відповідні зміни аби забезпечити доступність. А отже стрімкого покращення ситуації з загальною доступністю та створення фактивно безбар'єрного простору не відбудеться.

Питання доступності громадського транспорту у містах, містечках та селах залишається у відомстві відповідних населених пунктів. За останній період збільшилась кількість низькопідлогових транспортних засобів у деяких містах, зокрема у Львові. Проте такі зміни фрагментарні, транспортна мережа загалом залишається недоступною для людей з інвалідністю.

Доступність Метрополітенів у Києві²⁶, Харкові та Дніпрі регулюється відповідними інструкціями кожного метрополітену. Усі три метрополітени залишаються недоступними для маломобільних верств населення. Основний підхід до вирішення створення безбар'єрного простору у метро - це надання послуги супроводу особам з

²⁵ <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/V2240-2018.pdf>

²⁶ <http://www.metro.kiev.ua/sites/default/files/Instrukciya.pdf>

інвалідністю. Таким чином, особа з інвалідністю повинна попередити не менше ніж за годину про свій намір скористатись метрополітеном, зазначити станції посадки та висадки, або змушена чекати на організацію послуги з перевезення близько однієї години в разі, якщо пасажир з інвалідністю не попередив завчасно. Такий спосіб не забезпечує людям з інвалідністю можливості вільно та самостійно користуватись метрополітенами у зазначених містах та створює додаткові бар'єри у пересуванні. У той час, саме створення системи супроводу людей з інвалідністю позиціонується відповідними державними підприємствами метрополітенів як основний засіб доступності і відповідність нормам чинного законодавства.

Також, фрагментарні покращення залізничного транспорту для людей з інвалідністю не змінюють загальної недоступності української залізниці. Так, у 2020 році Укрзалізниця оголосила про намір облаштувати вокзали та станції 120 новими підйомниками для посадки й висадки у вагони осіб з інвалідністю.²⁷ На жаль, такі та інші платформи не є універсальним рішенням, бо скористатися ними за відсутності когось з персоналу людина самостійно не може. Таким чином, зусилля та ресурси, вкладенні на покращення ситуації з доступністю залізничного транспорту використовуються нераціонально та малоефективно.

Великою проблемою є саме створення видимості “доступності” залізничного транспорту для людей з інвалідністю та його фактична недоступність. Згідно актуальної інформації від Укрзалізниці²⁸, поточні роботи щодо вдосконалення доступності ведуться круглорічно і передбачають дрібні покращення, зокрема оновлення інфо-таблиць, навчання персоналу, та допомога людям з інвалідністю у супроводі та обслуговуванні. У плані заходів щодо створення належних умов для доступу осіб з інвалідністю до транспорту та об'єктів залізничної інфраструктури до 2023²⁹ не передбачено облаштування жодного вокзалу або рухомого складу згідно принципів універсального дизайну. Як результат - основна послуга державного підприємства - Укрзалізниці - безперешкодне пересування залізничним транспортом для людей з інвалідністю залишатиметься недоступною у передбаченому майбутньому.

Рекомендації:

- 1. Забезпечити доступність залізничного транспорту та метрополітену для людей з інвалідністю.*
- 2. Внести зміни у будівельні норми «Інклюзивність будівель і споруд» та зобов'язати всіх носіїв обов'язків забезпечити доступність існуючих будівель. Розробити відповідний покроковий план реалізації.*

Стаття 11. Ситуації ризику та надзвичайні гуманітарні ситуації

²⁷ <https://mtu.gov.ua/news/31982.html>

²⁸

<https://www.uz.gov.ua/files/file/invalidos/22.06.2020%20%D0%B4%D0%BE%D0%B4.1%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.xls>

²⁹ План заходів щодо створення належних умов для доступу осіб з інвалідністю до транспорту та об'єктів залізничної інфраструктури АТ «Укрзалізниця» на 2019-2023 роки станом на 22.06.2020

Останні п'ять років характеризувались прийняттям низки нормативно-правових актів щодо захисту населення в ситуаціях ризику та надзвичайних ситуацій. Слід віддати належне, що фактично в усіх актах передбачаються й заходи для захисту осіб з інвалідністю, проте детальний аналіз цих документів засвідчує відсутність системного підходу та декларативності окремих норм.

Оповіщення про надзвичайні ситуації. У надзвичайних ситуаціях державного рівня передбачено оповіщення через технічні засоби та інформування через засоби масової інформації з урахуванням особливостей оповіщення осіб з фізичними, психічними, інтелектуальними та сенсорними порушеннями³⁰. На Держкомтелерадіо покладено функцію інформування населення через мережі телерадіоорганізацій всіх форм власності (із супроводженням інформації жестовою мовою та/або субтитруванням, якщо вона голосова, і аудіокоментуванням, якщо вона візуальна)³¹.

Регулярні брифінги Міністерства охорони здоров'я України під час поширення COVID-19, відбувались із перекладом на українську жестову мову. В той же час, на офіційній сторінці міністерства в розділі «Актуально про COVID-19»³² виявлено відеоматеріали без титрів та інфографіки без текстового опису. Відсутні й будь-які матеріали з цього приводу спрощеною мовою.

Оповіщення осіб з інвалідністю та інших МГН має організовуватись місцевими органами виконавчої влади (органами місцевого самоврядування), власниками об'єктів, де можуть перебувати зазначені особи. Для їх оповіщення має передбачатись застосування технічних засобів, що враховують диференціацію за видами обмеження життєдіяльності людей з інвалідністю (звукові маяки, світлозвукові сповіщувачі, засоби аудіокоментування, субтитрування, сурдоперекладу, розсилки текстових повідомлень, інші відповідні засоби)³³.

Існуюча система централізованого оповіщення не забезпечує оповіщення в доступних форматах осіб з інвалідністю³⁴. Лише в грудні 2023 року планується введення в експлуатацію загальнодержавної та територіальних автоматизованих систем централізованого оповіщення, а термін для проведення реконструкції місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення не визначено³⁵.

У функціональних вимогах до автоматизованої системи централізованого оповіщення є лише загальна вимога щодо доведення сигналів і повідомлень до осіб з фізичними, психічними, інтелектуальними та сенсорними порушеннями у доступній

³⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2018 № 223 «Про затвердження Плану реагування на надзвичайні ситуації державного рівня» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223-2018-%D0%BF>

³¹ Там само.

³² <https://moz.gov.ua/koronavirus-2019-ncov>

³³ Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2017 № 733 «Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2017-%D0%BF>

³⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.01.2018 № 43-р «Про схвалення Концепції розвитку та технічної модернізації системи централізованого оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2018-%D1%80>

³⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 № 488 «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку та технічної модернізації системи централізованого оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/488-2018-%D1%80>

для них формі³⁶. Видається, що технічні вимоги мали би бути уніфікованими та містити більш детальні рекомендації щодо надання інформації особам з різними порушеннями. Відсутність національного стандарту надання інформації під час надзвичайних ситуацій не сприятиме отриманню інформації у доступному форматі.

Евакуація населення. З 2016 року передбачено, що план евакуації населення має містити окремий розділ щодо планування заходів з евакуації осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення³⁷. У відповідному розділі Методики планування заходів з евакуації³⁸ дуже детально розписано те, що необхідно зробити для планування евакуації. Не дивлячись на деталізацію, практична сторона цього процесу наразі видається нереалістичною. Наприклад, зібрати дані щодо людей з інвалідністю (місце проживання/перебування, вид інвалідності, можливість самостійно пересуватись, потреба в супроводі чи медичному забезпеченні тощо) - фактично неможливо. По-перше, такою детальною інформацією не володіє жоден орган влади, а взаємодія між ними відсутня; по-друге, такі дані можуть постійно змінюватись, а отже необхідно передбачити регулярне оновлення; по-третє, частина інформації є персональними даними особи, для обробки якої необхідна згода, а також необхідно передбачити захист персональної інформації про людину, зокрема про її інвалідність. Видається нереалістичним й «забезпечення транспортних засобів спеціальним обладнанням для посадки (висадки) та перевезення осіб з інвалідністю», оскільки доступного транспорту, особливо на рівні районних центрів, дуже мало. Пункти щодо оповіщення в доступних формах та щодо пристосування будинків та приміщень до потреб евакуйованих осіб з інвалідністю потребують, в першу чергу, фінансових вкладень для впровадження.

У 2018 році затверджено порядок³⁹ виявлення та супроводження осіб з інвалідністю, які проживають у зоні надзвичайної ситуації або можливого ураження. Цей порядок передбачає виявлення відповідної категорії осіб шляхом відвідування за місцем проживання, оцінюванні їх потреб життєзабезпечення і визначення виду допомоги, якої вони потребують. Наразі оцінити ефективність цього нормативно-правового акту неможливо.

Доступність споруд цивільного захисту. На жаль, говорити про прогрес у створенні умов доступності споруд цивільного захисту не доводиться. Звісно, у нормативно-правових актах, що прийняті за останні 5 років, задекларовано питання їх доступності, проте механізм контролю викликає сумнів. Зокрема, передбачено, що будівництво захисних споруд здійснюється, у тому числі, з урахуванням забезпечення

³⁶ Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2019 №93 «Про затвердження Інструкції щодо практик чи процедур проектування, дослідження, введення в експлуатацію, експлуатації та технічного обслуговування (супроводження) автоматизованих систем централізованого оповіщення» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0418-19>

³⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 841 «Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF>

³⁸ Наказ Міністерства внутрішніх справ України 10.07.2017 № 579 «Про затвердження Методики планування заходів з евакуації» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0938-17>

³⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 № 282 «Про затвердження Порядку виявлення осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, які проживають у зоні надзвичайної ситуації або можливого ураження, та організації їх супроводження» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/282-2018-%D0%BF>

їх доступності для осіб з інвалідністю, а суб'єкт господарювання під час використання захисної споруди для власних потреб має забезпечити її доступність⁴⁰. З 1 серпня 2019 року вступили в дію нові державні будівельні норми ДБН В.1.2-4:2019 «Інженерно-технічні заходи цивільного захисту». У зв'язку із тим, що ці норми мають гриф «для службового користування», проаналізувати їх неможливо, проте з офіційного повідомлення Кабінету Міністрів України вбачається, що «удосконалено проектування безбар'єрного простору для людей з інвалідністю у спорудах цивільного захисту»⁴¹.

Вимоги щодо утримання та експлуатації захисних споруд передбачають, що входи до фонду захисних споруд мають забезпечувати можливість користування ними особами з інвалідністю та МГН, а у разі відсутності на входах пандусів входи додатково мають обладнуватись дерев'яними або металевими трапами⁴².

Існує кілька рівнів оцінки стану готовності захисних споруд до використання за призначенням. По-перше, таку оцінку щорічно здійснює сам балансоутримувач. Під час оцінки, зокрема здійснюється загальний огляд приміщень та входів. Серед недоліків, відповідно до наявності яких захисна споруда буде вважатись «неготовою», є дуже узагальнений критерій «відсутність доступу до захисної споруди»⁴³. Отже, говорити, що в цей самоконтроль входить саме питання оцінки доступності споруди для людей з інвалідністю, не доводиться, особливо враховуючи той факт, що вимоги доступності до діючих стосуються виключно входу до споруди цивільного захисту.

ДСНС України не має повноважень здійснення моніторингу доступності споруд цивільного захисту для людей з інвалідністю⁴⁴, а лише проводить перевірку стану готовності цих споруд під час планових та позапланових перевірок органами державного нагляду та контролю.

Підтвердженням того, що перевірка доступності споруд цивільного захисту не є частиною загальної системи контролю, є рішення окремих органів влади щодо створення робочих груп для перевірки доступності⁴⁵.

Станом на кінець 2019 року в Україні обліковується 21233 захисних споруд цивільного захисту, з яких лише 28 % перебувають у державній власності. За результатами перевірок 10 % захисних споруд загальної кількості оцінюються як „готові” до використання за призначенням, 63% – як „обмежено готові” (в цій категорії критерії доступу до захисної споруди)⁴⁶ та 27 % – як „не готові”. За результатами перевірок ДСНС спільно з державними адміністраціями складаються відповідні акти,

⁴⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 138 «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF>

⁴¹ З 1 серпня почали діяти будівельні норми, які посилюють цивільний захист громадян у випадку надзвичайних ситуацій // <https://www.kmu.gov.ua/news/z-1-serpnya-pochali-diyati-budivelni-normi-yaki-posilyuyut-civilnij-zahist-gromadyan-u-vipadku-nadzvichajnih-situacij>

⁴² Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.07.2018 № 579 «Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18>

⁴³ Там само.

⁴⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052 «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF>

⁴⁵ Розпорядження Херсонської обласної державної адміністрації від 28.04.2017 № 292 «Про робочу групу з питань доступності захисних споруд цивільного захисту області для осіб з інвалідністю» // http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/XR170284.html

⁴⁶ Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.07.2018 № 579 «Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18>

які, зокрема, мають рекомендації щодо забезпечення до них безперешкодного доступу усіх категорій населення⁴⁷.

Отже, наразі відсутні узагальнені дані щодо доступності для людей з інвалідністю споруд цивільного захисту, хоча громадськість переконана, що таких споруд вкрай мало. Очевидно, що дооблаштування існуючих споруд може бути ускладненим, проте першим кроком держави мала би стати оцінка ситуації, що дозволило би почати рухатись в цьому напрямку. Офіційна інформація від держави про те, що місцеві органи влади поширюють інформацію про, у тому числі, доступні споруди цивільного захисту на офіційних сайтах, зокрема на інтерактивних картах⁴⁸ викликає сумнів. Перегляд інтерактивних карт Львівської⁴⁹, Чернівецької⁵⁰, Одеської⁵¹, Донецької⁵², Дніпропетровської⁵³ областей підтвердив відсутність такої інформації.

Захист осіб з інвалідністю, що перебувають в інтернатних закладах та закладах охорони здоров'я. Задекларовано створення та функціонування систем оповіщення в інтернатних закладах, стаціонарних закладах охорони здоров'я, пенітенціарних установах, на підприємствах, в установах і організаціях УТОСу та УТОГу, на інших підприємствах, в установах і організаціях, що надають послуги особам з інвалідністю та МГН⁵⁴. Проектування, створення (реконструкція) та забезпечення функціонування такої системи оповіщення здійснюється на підставі рішення керівника об'єкта, але відкритим залишається питання ресурсів для встановлення відповідних систем.

В червні 2019 року в пожежі в психіатричній лікарні міста Одеса загинуло 6 осіб, з яких п'ятеро - пацієнти лікарні. На момент пожежі в лікарні перебувало 54 пацієнти, з яких частина не могла пересуватись самостійно та лише троє медичних працівників⁵⁵. Внаслідок пожежі наприкінці 2019 року в Старобільському психоневрологічному інтернаті загинуло 4 підопічних, 3 - отримали тілесні ушкодження⁵⁶.

⁴⁷ Інформація про стан виконання міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади Плану заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю, до першої доповіді України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року, за 2019 рік // <http://www.msp.gov.ua/files/inv/zvit2019.doc>

⁴⁸ Інформація про стан виконання міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади Плану заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю, до першої доповіді України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року, за 2019 рік // <http://www.msp.gov.ua/files/inv/zvit2019.doc>

⁴⁹ Інтерактивна карта захисних споруд цивільного захисту Львівської області // <https://lv.dsns.gov.ua/ua/Interaktivna-karta-zahisnih-sporud-civilnogo-zahistu-Lvivskoyi-oblasti.html>

⁵⁰ Захисні споруди цивільного захисту Чернівецької області // <https://cv.dsns.gov.ua/ua/Interaktivna-karta-zahisnih-sporud-civilnogo-zahistu-CHerniveckoyi-oblasti.html>

⁵¹ Інтерактивна карта розташування захисних споруд цивільного захисту, споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів Одеської області // <http://reni-rda.odessa.gov.ua/pdviivena-gotovnst/pres-sluzhba-dsns-ukrani-nformu/interaktivna-karta-roztashuvannya-zahisnih-sporud-civilnogo-zahistu-sporud-podvijnogo-priznachennya-ta-najprostshih-ukrittiv-odesko/>

⁵² Карта захисних споруд Донецької області // <https://dn.gov.ua/ua/gromadyanam/zahist/karta-zahisnih-sporud-doneckoyi-oblasti>

⁵³ Захисні споруди Дніпропетровської області // <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=IgTutV5L72aFrHQwrrZ9RvRjH1s&ll=48.33701933672717%2C34.947982550000006&z=7>

⁵⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2017 № 733 «Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2017-%D0%BF>

⁵⁵ У ДСНС назвали причину пожежі у психіатричній лікарні Одеси, де загинули 6 осіб // <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=88005>

⁵⁶ Пожежа в психоневрологічному інтернаті на Луганщині: четверо загинули // <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/23/7235608/>

Монітори Національного превентивного механізму також фіксують числені випадки недотримання правил безпеки, що можуть призвести до трагічних наслідків: розміщення осіб, що не можуть самостійно пересуватись на другому та вищих поверхах⁵⁷; недотримання загальних правил пожежної безпеки⁵⁸; закривання дітей вночі на замки⁵⁹.

Наприкінці 2019 та початку 2020 років Державна служба з надзвичайних ситуацій України за дорученням Прем'єр-міністра України здійснює перевірки пожежної безпеки на об'єктах з масовим перебуванням людей, зокрема й заклади в яких перебувають особи з інвалідністю. Наразі складно уявити загальні результати, проте відкритість даних щодо перевірки окремих об'єктів засвідчує низький рівень пожежної безпеки⁶⁰.

Рекомендації:

- 1. Вжити заходів, в тому числі з забезпеченням достатніх ресурсів для приведення системи оповіщення про надзвичайні ситуації, політики з евакуації та захисних споруд у відповідність зі стандартами доступності для людей з різними видами інвалідності.*

Стаття 13. Доступ до правосуддя

Наразі процесуально в Україні забезпечено:

- можливість звернення до суду людей з інвалідністю, в разі неможливості це зробити самостійно, можливе звернення через представника;
- для людей, чия дієздатність обмежена, також є можливість самостійного звернення до суду (стаття 29 Цивільно-правового Кодексу);
- для людей визнаних недієздатними - є лише можливість звернутись до суду через опікуна (стаття 39 Цивільно-правового Кодексу);

⁵⁷ «Зауваження в експертів викликали й рішення адміністрації розмістити хворих, які не можуть рухатись, на другому поверсі. У разі пожежі спустити понад два десятки людей із другого поверху буде дуже складно». // Місця несвободи. На Львівщині хворих тримають в нелюдських умовах. //

http://tvoemisto.tv/exclusive/mistsya_nesvobody_na_lvivshchyni_hvoryh_trymayut_u_nelyudskyyh_umovah_89041.html

⁵⁸ Плисківський психоневрологічний інтернат Вінницької області - не облаштований системою пожежної сигналізації, вогнегасники розташовані у закритій на ключ кімнаті, та не пройшли періодичної перевірки, територія закладу знаходиться в занедбаному стані, заросла бур'яном, порита траншеями, з незакритими каналізаційними ямами, захаращена будівельним сміттям, з поламаною огорожею та лавками, негородженою трансформаторною будкою. // Щорічна доповідь Уповноваженого верховної ради України з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні». //

<http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/zvit%20za%202019.pdf>

⁵⁹ Спальні кімнати учнів Хотинської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат №2. на ніч закривають на навісні замки. У випадку виникнення вночі пожежі, діти не зможуть евакуюватися, в спальних корпусах відсутні вогнегасники. // У Хотинській школі-інтернаті дітей на ніч закривають у кімнатах з навісними замками. // <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/281118-yu-u-xotinskij-shkoli-internati-ditej-na-nich-zakrivayut-u-kimnatax-z-nav/>

⁶⁰ Наприклад, в "Психоневрологічному диспансерному відділенні м. Торезьк" комунального закладу охорони здоров'я "Обласна клінічна психіатрична лікарня м. Слов'янськ" в Донецькій області виявлено 18 порушень //

https://inspections.gov.ua/inspection/view?id=2049925&document_violation_page_153051=1 ; в Чехівському психоневрологічному інтернаті в Чорнобаївському районі Черкаської області виявлено 4 порушення, зокрема приміщення інтернату не обладнано системою оповіщення про пожежу та управління евакуацією людей // <https://inspections.gov.ua/inspection/view?id=2042208> ; в Київському геріатричному пансіонаті виявлено 16 порушень // <https://inspections.gov.ua/inspection/view?id=2059205>

- за потреби людині може бути призначено перекладача жестової мови в судовому процесі (стаття 5 Цивільно-правового Кодексу);
- люди з інвалідністю звільнені від сплати судового збору;
- люди з інвалідністю мають право на отримання безоплатної правової допомоги (первинна та вторинна).

Крім того, важливо відзначити, що час від часу проводиться навчання працівників юридичних професій азам поводження з людьми із інвалідністю, надання правової допомоги людям з інвалідністю тощо, наприклад для працівників Безоплатної первинної правової допомоги. Також є окремі дані про моніторинги доступності судів в окремих областях та правових послуг в Україні. Але так само як і навчання - всі ці проекти реалізуються за умови підтримки їх окремими міжнародними донорами та із залученням громадських організацій на місцях. Ці проекти є успішними, але не є системними, вони не дають відповіді на всі питання, які постають у зв'язку із проблемами в реалізації права на доступ до правосуддя людьми з інвалідністю.

Не було проведено системного моніторингу стану архітектурної доступності всіх судів в Україні. Розрізнені дані окремих громадських моніторингов⁶¹ за різні роки в різних регіонах України тим не менш свідчать одну загальну проблему - більшість місцевих та районних судів України знаходиться в старих будівлях які не відповідають вимогам ДБН⁶² щодо суддів⁶³. Таким чином, згідно оцінок громадських організацій - більшість судів залишається архітектурно не доступними. Бракує пандусів, ліфтів, можливості дістатись самостійно всіх судових приміщень, можливості самостійної навігації для незрячих людей тощо.

Натомість органи судової влади, замість того аби провести системну оцінку потреби судів в реорганізації та покращенні умов їх архітектурної доступності та розробити стандарти надання розумного пристосування в тих судах, де відсутні можливості внесення капітальних змін до будівель, пошуку коштів на перенесення судів з недоступних будівель та створення графіку такого перенесення, зосередили свою увагу на розробці інструкцій для відвідувачів⁶⁴, які масово розміщують на сайтах окремих

⁶¹ Наприклад "Фізична доступність судів у Луганській та Донецькій областях"

https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Donbas/Rule%20of%20Law/courts_ukr_compressed.pdf або ось <https://life.pravda.com.ua/society/2013/06/10/131125/>

⁶² ДБН - державні будівельні норми. В Україні роздобрений стандарт який включає вимоги щодо архітектурної доступності будівлі де розташовано суд. У 2010 році наказом Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 17.05.2010 № 175 затверджені ДБН В.2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди», якими, також, регламентуються питання доступності будівель та приміщень судів для МГН.

⁶³ Міністерство юстиції дає такі цифри станом на 2015 рік: із 677 судів загальної юрисдикції (без урахування судів, розміщених в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, а також місцевих загальних судів Донецької та Луганської областей, які залишаються на території, не контрольованій українською владою) лише 115 (17 відсотків) здійснюють правосуддя у відповідних умовах, що максимально наближені до характеристик належного приміщення за основними параметрами, встановленими ДБН. Решта приміщень судів потребують проведення робіт з реконструкції, капітального ремонту або нового будівництва.

⁶⁴ Наприклад: <https://naiu.org.ua/dyskryminatsiya-za-oznakoyu-invalidnosti-pozytsiya-natsionalnyh-sudiv/> або https://ck.arbitr.gov.ua/sud5026/gromadyanam/info_mgn/483907/ або <https://od.arbitr.gov.ua/sud5017/gromadyanam/invalid111/>

судів. Крім не коректної термінології щодо людей з інвалідністю, такі “саморобні” інструкції мають змішану аудиторію. В них також містяться як поради людям з інвалідністю, які межують з перекладанням відповідальності на них, на кшталт “передзвоніть в суд наперед та повідомте час свого прибуття”, так і поради працівникам суду - на кшталт того б хто і кому має доповідати, коли до суду “прибуває людина з інвалідністю”. Не применшуючи важливості таких порад, потрібно зробити черговий акцент на відсутності системності та злагодженості такої роботи.

Ще одна причина таких різних підходів судів до тимчасового вирішення проблем із архітектурою та інформаційною доступністю - це відсутність стандартів та рекомендації щодо розумного пристосування для людей з інвалідністю, розроблені як для працівників суду (тому кожен суд на власний розсуд вирішує чи встановлювати кнопку виклику, чи робити пандус та кого призначати відповідальним за спілкування з людьми з інвалідністю), так і для надавачів правової допомоги та інших професій.

Відсутня системна робота із покращення інформаційної доступності щодо доступу до правосуддя для людей з інвалідністю, і це не лише питання перекладу в самих судових засіданнях, це радше питання системної просвітницької роботи щодо можливостей правосуддя, які питання можуть вирішувати в суді люди з інвалідністю, які є механізми отримання правової консультації та допомоги. Ключовим в цьому також є брак каналів розповсюдження такої інформації та її орієнтація на людей з різними видами інвалідності та відповідно із різними проблемами, з якими вони стикаються. Наявні на сайтах та в офісах Безоплатної первинної правової допомоги плакати та роз’яснення не є достатньою та доступною відповіддю на цю прогалину.

Бракує системного навчання працівників правничих професій як поводженню із людьми з різними видами інвалідності, так і дотриманню їх прав. Особливо брак такого навчання є відчутним в освіті суддів, які відповідно мають досить низьку кваліфікацію як у безпосередньому спілкуванні із людьми з інвалідністю в процесі, так і щодо наявної практики судового вирішення справ, де заявниками чи відповідачами можуть бути люди з інвалідністю.

Зміни до класифікатору судових рішень у системі збору даних ДСУ (щодо адміністративних лише та цивільних справ) було введено в другій половині 2018 року, що лише частково відображає картину із реальною кількістю звернень до суду, адже відсутні класифікатори за типом порушеного права, дані про звернення щодо того чи іншого закону тощо. Тому наразі неможливо достеменно порахувати кількість позовів у яких заявниками є люди з інвалідністю та оцінити наскільки судовий спосіб вирішення питань порушення тих чи інших прав вільно та ефективно використовується людьми з інвалідністю, але деякі цифри, які можна знайти за пошуком у відкритому реєстрі судових справ, свідчать скоріше на користь того, що люди з інвалідністю вкрай

рідко звертаються до суду за захистом своїх прав⁶⁵. Аналогічні висновки є щодо кількості стратегічних судових рішень на користь людей з інвалідністю, таких наразі нараховується менше 10⁶⁶. Також на людей з інвалідністю впливає інша загальноукраїнська проблема, це питання системного невиконання судових рішень в Україні.

Рекомендації:

- 1. Провести аналіз чинного законодавства та вилучити норми, що призводять до непрямої дискримінації та інших порушень прав людей з інвалідністю;*
- 2. Внести зміни до законодавства, створивши простий та доступний механізм покарання за дискримінацію за ознакою інвалідності;*
- 3. Вести дезагреговану та відкриту статистику скарг на дискримінації включно із даними щодо результату таких скарг.*

Стаття 15. Свобода від катувань і жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання

З часу отримання урядом рекомендацій Комітету, ситуація не зазнала змін. Держава не володіє даними про масштаби неналежного поведження з людьми з інвалідністю в закладах інституційного догляду та психіатричних лікарнях. Звіти Національного превентивного механізму, громадських об'єднань, повідомлення в засобах масової інформації не дозволяють говорити про зменшення викликів.

Як приклад, правозахисниками було виявлено випадок нелюдського поведження в одному з закладів на Вінниччині. Так, чоловіків та жінок зачиняли разом у приміщенні на ніч повністю роздягнутими та без будь-якої можливості дістатись туалету⁶⁷.

В закладах інституційного догляду поступово з'являються інформаційні стенди з контактами інститутів (місцеві департаменти соціального захисту, Уповноважений ВРУ з прав людини, урядової «гарячої» лінії, громадських об'єднань), куди можна звернутись у випадку, зокрема неналежного поведження. Дослідження говорять, що скористатись цими контактами практично не можливо. По-перше, зателефонувати зможуть лише власники мобільних телефонів, користування якими може навіть обмежуватись керівництвом. А телефони стаціонарні знаходяться в адміністрації⁶⁸. По-друге, викликом залишається рівень освіти людей з інвалідністю, що перебувають в

⁶⁵ Кількість рішень суду у справах про порушення ЗУ «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні» - 726, з них лише 192 - це адміністративні справи, решта - це господарські справи. З них у 340 позовах відмовлено, 285 задоволено, з них частково 32, в 139 - рішення залишено без змін (справи де була апеляція). Господарські справи переважно стосувались стягнення штрафу щодо невиконання роботодавцями норми закону про обов'язкову квоту на працевлаштування людей з інвалідністю. З пошуком «позивач людина з інвалідністю» - база дає 404 рішення, з яких 171 це адміністративні, а 232 цивільні справи. З них 94 - задоволено, 91 відмовлено в задоволені та 39 залишено без змін.

⁶⁶ Стратегічні судові рішення щодо прав людей з інвалідністю https://dt.ua/family/borotba-z-diskriminaciyeyu-invalidiv-sudovi-peremogi-_html або <https://naiu.org.ua/dyskryminatsiya-za-oznakoyu-invalidnosti-pozytsiya-natsionalnyh-sudiv/>

⁶⁷ Голі та у фекаліях: На Вінниччині пацієнтів психоневрологічного інтернату тримали в нелюдських умовах. // https://vn.depo.ua/ukr/vn-u-psikhonevrologichnomu-dispanseri-na-vinnichchini-znushchalisya-z-patsi-201910171046917?fbclid=IwAR3V4-8-DFUF5BAOb-a-mBf8T97p6v4z5_VMD6ny0aRtUuU7lhI_3oh9xm8

⁶⁸ За даними Альони Кривуляк, ГО «Ла Страда-Україна». http://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/cyberbuling_DOCU20.pdf

інституціях. «В системі дитячих будинків-інтернатів освітні послуги для дітей шкільного віку не надаються»⁶⁹. За таких умов сумнівною виглядає можливість ознайомитись з такою інформацією. По-третє, відсутні дані, що підтверджують проведення навчання та підготовки фахівців, зокрема правоохоронних органів з питань комунікації з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями, а також порушеннями мовлення. Як наслідок, люди з такими порушеннями, фактично, не мають можливості самостійно подати скаргу.

Прикладом відсутності механізму протидії катувань та захисту постраждалих є побиття дітей Святошинського будинку інтернату (м. Київ), про яке стало відомо на час підготовки доповіді. Після повернення дітей з місцевої психіатричної лікарні, працівники інституції виявили на тілах двох дітей сліди побоїв та знущань. Керівництво закладу спробувало приховати цю інформацію. Лише після розголосу в ЗМІ та соціальних мережах, керівництво інтернату відмовилось від позиції про нанесення дітьми ушкоджень самостійно та було розпочато кримінальне провадження⁷⁰.

Уповноважений ВРУ з прав людини в межах Національного превентивного механізму щороку фіксує випадки порушень прав людини в місцях несвободи (закладах інституційного догляду та охорони здоров'я) та виділяє порушення характерні для багатьох закладів. Окрім іншого це:

1) відсутність належної медичної допомоги людям з інвалідністю, що захворіли – як приклад, люди, що страждають на онкологічні захворювання не лише не отримують лікування, а й - знеболювальних препаратів, що зафіксовано ледь не в кожному відвіданому НППМ закладі;

2) порушення права на приватність (відсутність кімнат гігієни для дівчат/жінок, а також перегородок та дверей у туалетних кімнатах; недотримання вимог особистого простору в спальних кімнатах; нестача речей особистого користування; обмеження користування власними речами, зокрема зачинення шаф на замок; спілкування по телефону тільки в присутності персоналу тощо);

3) застосування фізичної ізоляції з порушенням прав людини (застосування такої ізоляції без документування, зачинення в кімнаті кількох підопічних без доступу до туалету та питної води, зачинення в кімнаті у якості покарання за непослух без умов проживання доступу до туалету та води на термін кількох місяців);

4) наявність випадків травмування, побиття, поведження, що принижує гідність людини (ізолювання підопічних в дворі без захисту від сонця під час спеки, без доступу до питної води та туалету, заборона перебувати в спальних кімнатах в денний період з одним відром для справляння природних потреб, відбирання коштів у якості покарання);

5) недоступність приміщень призводить до того, що люди роками не виходять на вулицю;

6) відсутність допоміжних засобів;

⁶⁹ Взято з Проекту Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020 – 2030 роки.

⁷⁰ До поліції повідомили про жорстоке побиття вихованців Святошинського інтернату. // https://www.youtube.com/watch?v=4aKV_i-r-KE&fbclid=IwAR3Cuy_gNjuXKv1Z83hEoVqxehSpAKEilt3wF4G2FeFeOpjg7KpD9MKUiXI

7) примусова праця пацієнтів на підсобних господарствах закладів⁷¹.

Уповноважений з прав людини, правозахисники звертаються до поліції щодо виявлених ними випадків неналежного поводження щодо людей з інвалідністю. Водночас дані Єдиного державного реєстру судових рішень показують, що за статтею 127 Кримінального кодексу України, яка стосується заборони катувань, жодного вироку за період 2017-2020 роки щодо катування людей з інвалідністю, зокрема в інституціях не виявлено. Варто звернути увагу, що «законодавче поле в частині посилення відповідальності за катування (жорстоке та таке, що принижує гідність, поводження), забезпечення її невідворотності, забезпечення належних умов тримання тощо досі не прийнято. Показовим є те, що саме визначення поняття «катування», закріплене у статті 127 КК України не узгоджується із міжнародними стандартами, і тим самим перешкоджає кримінальному переслідуванню саме осіб, наділених владними повноваженнями»⁷². За таких умов говорити про ефективні кроки з виконання рекомендацій Комітету щодо протидії катувань та іншим видам неналежного поводження не доводиться.

Рекомендації

- 1. Забезпечити приведення законодавства щодо запобігання та протидії неналежному поводженню у відповідність з міжнародними стандартами, запровадити збір даних щодо звернень людей, що перебувають в місцях несвободи щодо порушення їх прав, в тому числі випадки неналежного поводження.*
- 2. Забезпечити виконання рекомендацій, наданих за результатами візитів Національного превентивного механізму.*

Стаття 19. Самостійний спосіб життя й залучення до місцевої спільноти

Деінституалізація. Початком реформи деінституціалізації стало прийняття у 2017 році Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки (далі – Стратегія) та плану заходів для реалізації її першого етапу⁷³. Не дивлячись на низку позитивних починань Стратегії говорити про її ефективну реалізацію зарано.

Метою Стратегії є зміна системи інституційного догляду та виховання дітей на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до

⁷¹ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Стан реалізації національного превентивного механізму у 2018 році. // http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/%D0%9E%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%9F%D0%9C_2018.pdf

⁷² Звіт за результатами моніторингу реалізації Національної стратегії у сфері прав людини та Плану дій на її реалізацію. – С. 19. // <http://hro.org.ua/files/docs/1590308435.pdf>

⁷³ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 № 526 «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80>

сімейного середовищі. Для досягнення мети передбачено відповідні цілі та завдання, зокрема серед завдань є й забезпечення доступності послуг для дітей з інвалідністю, підтримка сімей, де є діти з інвалідністю, раннє втручання та інклюзивна освіта на рівні громади тощо⁷⁴.

Щодо деінституалізації дітей з інвалідністю Стратегія передбачає: збільшення щороку (починаючи з 2018 року) кількості дітей, охоплених інклюзивним навчанням, на 30 відсотків; скорочення щороку (починаючи з 2019 року) кількості спеціальних шкіл-інтернатів та навчально-реабілітаційних центрів на 5 %; припинення до 2026 року діяльності всіх типів закладів інституційного догляду та виховання дітей, у яких проживає більше ніж 15 вихованців⁷⁵. Такий підхід видається нереалістичним, особливо враховуючи, що інвентаризація соціальних, освітніх, медичних і реабілітаційних послуг, що фактично надаються, а також визначення потреб територіальних громад у додаткових послугах мали завершитись до кінця 2018 року. Очевидно, що планування подібних показників можливе лише після оцінки потреб в громадах.

Виконання плану заходів відбувається вкрай повільно⁷⁶. Лише в червні 2020 року прийнято План заходів другого етапу Стратегії⁷⁷. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей»⁷⁸, який мав би стати базовим для проведення реформи, лише зареєстровано. Проектом Закону передбачено терміни закриття чи реорганізації окремих закладів інституційного догляду, проте таких заходів не передбачено для спеціальних закладів освіти та дитячих будинків-інтернатів. Більше того, аналіз Законопроекту дозволяє стверджувати, що існування спеціальних закладів, зокрема в системі дошкільної освіти може тривати, а мораторію на створення нових закладів не введено⁷⁹, що не відповідає очікуваним результатам стратегії зі зменшення кількості закладів спеціальної освіти.

В межах реформи в 2018 році реорганізовано 73 заклади, з яких 47 - реформовані в інші типи інтернатних закладів з цілодобовим перебуванням дітей (7 навчально-реабілітаційних центрів та 3 спеціальні школи-інтернати)⁸⁰. За останні кілька років в

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Звіт про стан виконання Плану заходів з реалізації I етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки станом на липень 2019 року // https://www.msp.gov.ua/files/deinst/monitoring/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2-07_2019.doc

⁷⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 703-р. «Про затвердження плану заходів з реалізації II етапу Національної стратегії реформування систему інституційного догляду та виховання дітей на 2017 – 2026 роки». // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-2020-%D1%80?fbclid=IwAR2rddBTOdIYvRZBI2bMo9UWYbf0n2DxSQO8sNKxy_6Vga7y5RFhnwEztlA#Text

⁷⁸ Проект Закону України реєстр № 3587 від 03.06.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей» // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69016

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Моніторинг закладів інституційного догляду та виховання дітей 2017 -2019 // <https://www.msp.gov.ua/files/deinst/monitoring/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%20%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8.pptx>

різних регіонах України відбувались протести батьків та працівників інтернатів через закриття таких закладів. На жаль, у частині випадків мова йшла про закриття одного закладу, а дітей планувалось перевести до іншого інтернату⁸¹. В низці повідомлень в ЗМІ мова йшла про те, що батьки, особливо дітей із складними порушеннями, категорично проти закриття інтернату, оскільки це єдиний заклад, де їхня дитина може отримати належні освітні, реабілітаційні та соціальні послуги^{82, 83, 84}.

Зрештою, цей рух посилювався з затвердженням Кабінетом Міністрів України «Порядку зарахування дітей на цілодобове перебування до закладів, які здійснюють інституційний догляд і виховання дітей»⁸⁵. Документом зокрема передбачалось оцінка потреб сім'ї, де діти направляються до закладу інституційного догляду, що відповідає Стратегії та не порушує права людини. Адже завдяки такій оцінці і вдасться визначити яких послуг потребуватиме дитина та сім'я, в тому числі в громаді. Проте, з такою нормою не погоджувались ні значна частка батьків, діти яких перебувають в закладах інституційного догляду, ні, природно, працівники таких закладів. Це стало наслідком пропозиції уряду відтермінувати окремі пункти Постанови. Більше того, під час засідання Уряду Прем'єр-Міністром України озвучувались позиції, що мають мало спільного, а іноді взагалі суперечать Конвенції⁸⁶.

Тривоги додав і парламент, де було створено міжфракційне депутатське об'єднання «За права дітей з особливими освітніми потребами». Серед цілей об'єднання, зокрема : «створення умов для прийняття виважених рішень в сфері реформування закладів інституційного догляду та виховання дітей» <...> оперативний розгляд та реагування на чисельні звернення батьків дітей з ООП та закладів спеціальної освіти». Подібні кроки не лише не сприяють комплексному впровадженню деінституалізації та забезпечення права дитини на проживання в сім'ї, але й взагалі можуть відкинути Україну назад в імплементації статті 19 Конвенції.

Подібні дискусії на рівні керівництва держави свідчать про не надто відчутний прогрес у виконанні рекомендації Комітету в частині деінституалізації. Більше того, жодного стратегічного документу щодо реформування інституційного догляду повнолітніх осіб з інвалідністю урядом не розроблено.

Обнадіює хіба прийняття Закону України «Про соціальні послуги» та низки підзаконних документів для його впровадження, зокрема стандартів соціальних послуг. Проте, Закон введений в дію лише з 2020 року, що не дозволяє оцінити його

⁸¹ Співробітники Василівської школи-інтернату для дітей з інтелектуальними порушеннями в Запорізькій області перекрили рух на трасі "Харків-Сімферополь", виступаючи проти об'єднання з інтернатом для дітей з порушеннями слуху. // У Запорізькій області заради збереження інтернату перекрили трасу. // <https://www.youtube.com/watch?v=gy39J2TJA84>

⁸² Батьки просять не закривати школу-інтернат у Кременій // <https://www.youtube.com/watch?v=PjPzw57pnZA>

⁸³ Батьки дітей з вадами слуху ходили в облраду та просили, щоб у житомирській школі-інтернаті не закривали спецгрупу для дошкільнят // https://www.zhitomir.info/news_189618.html

⁸⁴ На Прикарпатті через впровадження інклюзивної освіти закривають інтернат для дітей з вадами мовлення // https://zaxid.net/na_prikarpatti_cherez_inklyuzivnu_osvitu_zakrivayut_internat_dlya_ditey_z_vadami_movlennya_n1459834

⁸⁵ Затверджено Постановою КМУ від 1.06.2020 № 586. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2020-%D0%BF#Text>

⁸⁶ «Це буде зроблено для того, щоб зберегти ті заклади, вихованці яких не можуть отримувати освіту у звичайних школах навіть за умов запровадження інклюзії в середній освіті», — зауважив очільник Уряду. Денис Шмигаль додав, що Уряд бачить необхідність збереження таких спеціалізованих навчальних закладів: «Вони дадуть змогу батькам вирішувати, чи віддавати дітей з інвалідністю в школу, де є можливість навчатися інклюзивно, чи у спеціалізовані навчальні заклади, де навчання відбувається спеціально для таких дітей з можливістю їх проживання там». // <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-uryad-bachit-neobhidnist-zberezhennya-specializovanih-zakladiv-dlya-ditej-z-invalidnistyu>

впровадження. Відкритим залишається питання спроможності громад надавати соціальні послуги, особливо в сільській місцевості. Останнє не дозволяє оцінити ступінь виконання другої частини рекомендації Комітету щодо належних ресурсів для надання послуг в громаді.

Рекомендації

- 1. Забезпечити повну імплементацію Національної стратегії реформування інституційного догляду та виховання, виділивши необхідні ресурси та забезпечити надання послуг дітям з інвалідністю за місцем проживання.*
- 2. Розробити та впровадити довгострокові рішення у сфері деінституціалізації послуг для повнолітніх осіб з інвалідністю, в тому числі для осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями.*

Стаття 22. Недоторканність приватного життя

Уряд України, надаючи [Першу періодичну Доповідь про реалізацію положень Конвенції про права осіб з інвалідністю](#) у 2015 році щодо виконання статті 22 Конвенції, підійшов до цього формально, зазначивши лише статті нормативно-правових актів, які регулюють недоторканність приватного життя. На сьогодні, питання дотримання права на недоторканність приватного життя ЛЗІ не стоїть на порядку денному жодного державного органу/міністерства, хоча відповідно до Національного плану дій виконання рекомендації за реалізацію положень статті 22 відповідає Міністерство юстиції. Держави-учасниці охороняють конфіденційність відомостей про особу, стан здоров'я та реабілітацію осіб з інвалідністю нарівні з іншими.

Згідно ЗУ «Про захист персональних даних» забороняється обробка персональних даних, що стосуються здоров'я. Однак, наступний пункт Закону повністю суперечить попередньому, оскільки, якщо така інформація необхідна для здійснення прав та виконання обов'язків у сфері трудових правовідносин та забезпечення відповідного захисту – вона надається роботодавцю.⁸⁷ Люди з інвалідністю при працевлаштуванні змушені надавати працедавцю довідку про наявність інвалідності та навіть картку індивідуальної програми реабілітації. Також ці документи вимагають при взятті на облік у центрі зайнятості.

Підтвердженням цього є кейс голови громадської організації осіб із інвалідністю «Довіра» Наталії Шишолік, яка після втрати роботи намагалася стати на облік у центрі зайнятості, однак отримала відмову через те, що у довідці медико-соціальної комісії вказано «непрацездатна».⁸⁸

⁸⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

⁸⁸ “День бабака”, або Як живуть у карантин жінки з інвалідністю:

<https://zmina.info/columns/den-babaka-abo-yak-zhyvut-u-karantyn-zhinky-z-invalidnistyu/>

При цьому стаття 11 Закону України «Про зайнятість населення» забороняє вимагати від кандидатів надавати інформацію про особисте життя.

Законодавством України передбачено право на лікарську таємницю. Медичні працівники та інші службові особи не мають права розголошувати інформацію про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя, а при використанні таких даних завжди повинна бути забезпечена анонімність пацієнта. На практиці факт інвалідності, ВІЛ-позитивного статусу чи перебування на обліку не є конфіденційним та нерідко розголошується лікарями у приватних розмовах.

За незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 Кримінального Кодексу України) передбачено штраф, громадські роботи, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років, якщо таке розголошення спричинило тяжкі наслідки. Кейсів про притягнення до відповідальності за розголошення лікарської таємниці – дуже мало, а окремої статистики щодо кількості звернень від людей з інвалідністю про подібні порушення Міністерство внутрішніх справ не веде. Люди не звертаються до правоохоронних органів щодо порушення захисту персональних даних, зокрема через необізнаність у своїх правах. Згідно відповіді Омбудсмена на запит від 29 березня 2020 року, Секретаріат Омбудсмена статистичною інформацією стосовно надходження та розгляду звернень осіб з інвалідністю не володіє. А держава не вважає тему захисту персональних даних пріоритетною та не веде просвітницької роботи у цій сфері.

У березні-квітні 2020 року громадська організація «Fight for Right», провела анонімне опитування, в якому взяли участь 24 людини.⁸⁹ Кілька історій, якими поділились опитані:

«При проходженні медогляду для вступу в садок лікар з дитячої поліклініки відмовилася підписати особову картку, після чого подзвонила в садок і повідомила що до них має прийти дитина з синдромом Дауна». Захист персональних даних стосується і ведення медичної документації. Лікарі використовують маркування медичних карток, зазначаючи діагноз пацієнта.

«Дитині ще не було підтверджено остаточний діагноз, як сусіди по будинку вже знали, що в нас народився син з синдромом Дауна - дільнична розповіла. Напис на карточці червоним: інвалід, синдром Дауна. Неодноразово заклеювала, вони знов позначають».

Незалежно від місця проживання чи житлових умов жодна особа з інвалідністю не повинна наражатися на довільне чи незаконне посягання на недоторканність її приватного життя. Особи з інвалідністю мають право на захист закону від таких посягань або нападок.

5. Станом на 2019 рік в Україні проживали 2,8 млн. людей з інвалідністю, з них більше 1 млн – жінки працездатного віку. 65% жінок з інвалідністю відвідують лікаря менш, ніж один раз на рік, 11% з них займаються самолікуванням, а 76% не мають можливості відвідати гінеколога через архітектурну недоступність лікарень.⁹⁰

⁸⁹ Намагалася не плакати голосно, або Як людям з інвалідністю сходити до лікаря?

<http://thedevochki.com/2020/05/19/namagalasya-ne-plakaty-golosno-abo-yak-lyudyam-z-invalidnistyu-shodyty-do-likarya/> За необхідності, можемо надати комітету контакти потерпілих мам.

⁹⁰ Посібник «Права людини жінок та дівчат з інвалідністю»: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/431/5.pdf>

Через архітектурну недоступність лікарень і застаріле медичне обладнання люди з інвалідністю не можуть самотійно відвідати лікаря та повинні відвідувати лікарню із супроводжуючою особою. Медики необізнані у тому, як правильно комунікувати із людиною з інвалідністю: часто лікар спілкується із супроводжуючою особою, а не пацієнтом. Все це є порушенням права на недоторканність приватного життя.

Зокрема, кейс Вікторії Харченко доводить це. Так, перший візит до гінеколога у міській лікарні був можливий лише з супроводу, а лікар ставив питання щодо стану здоров'я не напряму, а мамі. Через 7 років матеріально-технічне забезпечення лікарні ніяк не змінилось. Skorистатися самій гінекологічним кріслом, якщо маєш інвалідність, неможливо.

Вбиральні у лікарнях, закладах освіти або інших громадських місцях часто не пристосовані для людей із інвалідністю: маленькі кабінки, де неможливо закрити двері, аварійна сантехніка, відсутність перегородок та, навіть, унітазу. Користування подібними вбиральнями змушує поступатись правом недоторканність приватного життя та є посяганням на честь і гідність.

Станом на кінець 2019 року в Україні працювало 60 психіатричних та психоневрологічних лікарень (зараз – 55), де одночасно перебувало понад 25 тис пацієнтів. В закладах закритого типу повністю відсутнє право на будь-яку приватність. Зокрема, комплексні порушення виявлені у Острозькій обласній психіатричній лікарні, Буданівській обласній психоневрологічній лікарні та Плисківському психоневрологічному інтернаті.

15 травня 2020 року журналісти у складі моніторингової групи Офісу Омбудсмена відвідали Острозьку обласну психіатричну лікарню на Рівненщині. В одному із відділень, 6 зубних щіток на 33 пацієнта, а також – спільна натільна білизна без маркування. У палатах 16 ліжок, деякі із яких стоять впритул один до одного, як двоспальні. У вбиральні та душі немає приватності – шторок або перегородок між унітазами.⁹¹

14 травня 2019 року, моніторингова група Омбудсмена відвідала Буданівську обласну психоневрологічну лікарню у Тернопільській області. Так, у палатах неприємний запах, тому що пацієнти справляють природні потреби у пластикові відра. У туберкульозному відділенні туалет для жінок та чоловіків – спільний, він же душ. У жіночому відділенні туалет без дверей.⁹²

Плисківський психоневрологічний інтернат у Вінницькій області моніторингова група Омбудсмена відвідала 23 серпня 2019 року. Палати не ізолювані, а у ізоляторах для хворих відсутні санвузли. Душові кабінки та санвузли не обладнані ширмами або перегородками.

⁹¹ Фільм-розслідування “Сто років ізоляції: що приховує українська психіатрія?”:
<https://www.youtube.com/watch?v=0iGG1cRDp7E>

⁹² Звіт за результатами моніторингового візиту до Буданівської обласної психоневрологічної лікарні:
<http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/v%0D1%96ziti-do-m%0D1%96scz-nesvobodi-ternop%0D1%96lshhini/>

Рекомендації:

1. Привести у відповідність до міжнародних стандартів положення стосовно охорони персональних даних ЛЗІ, зокрема, стосовно заборони розголошувати факт інвалідності при працевлаштуванні;
2. Розробити дорожню карту боротьби з дискримінацією ЛЗІ в медичних закладах, яка включатиме наступні елементи: забезпечення медичних закладів усіх рівнів пандусами, які відповідають Державним будівельним нормам, перевірка медичного приладдя на можливість ЛЗІ самотійно перебувати на прийомі у лікаря без сторонніх осіб та користуватися даним обладнанням;
3. Розробити дієвий механізм притягнення до покарання медичних працівників за розголошення лікарської таємниці стосовно наявності у людини інвалідності та захворювань, що до неї призвели;
4. Провести просвітницько-інформаційну кампанію на державному рівні, у тому числі, із обов'язковим залученням людей з інвалідністю, щодо підвищення рівня обізнаності населення про діючі алгоритми захисту у разі порушення права на недоторканність приватного життя;
5. Міністерству внутрішніх справ України - вести окремий облік злочинів у сфері розголошення лікарської таємниці ЛЗІ, тримати цей статистичний показник на контролі Міністерства та повідомляти Омбудсмена та громадськість щодо стану розслідування даних справ;
6. Розробити програму покращення санітарно-гігієнічних умов у громадських закладах, державних та недержавних установах, проводити аудит вбиралень на предмет порушення державних санітарних норм.

Стаття 27. Праця і зайнятість

Система праці та зайнятості осіб з інвалідністю з часу подання першої періодичної доповіді не зазнала суттєвих змін, а кроки держави є фрагментарними та не мають суттєвого впливу на поточну ситуацію. Окремі законодавчі ініціативи, наприклад, щодо врахування однієї особи I групи інвалідності та особи II групи інвалідності внаслідок психічних захворювань за двох осіб під час виконання нормативу працевлаштування осіб з інвалідністю залишились на рівні законопроекту⁹³. В цей період було затверджено два важливих стандарти надання соціальних послуг^{94, 95}, які б мали покращити ситуацію із зайнятістю осіб з інвалідністю, проте оцінити їх реалізацію та ефективність наразі не вбачається за можливе. Не дивлячись на формальне внесення до законодавства визначення розумного пристосування, кроків з подальшого його введення до правового поля не відбувається, а відмова в розумному пристосуванні не є формою дискримінації. Ба більше, у сфері зайнятості продовжують

⁹³ Проект Закону №4578 від 04.05.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зайнятості інвалідів» // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58963

⁹⁴ Наказ Міністерства соціальної політики України від 21.09.2016 № 1044 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-16>

⁹⁵ Наказ Міністерства соціальної політики України від 17.12.2018 № 1901 «Про затвердження Державного стандарту соціальної реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними розладами» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0066-19>

оперувати поняттями звичайне та спеціальне робоче місце. Винятком є лише внесення розумного пристосування до Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби⁹⁶.

Основними рисами системи зайнятості осіб з інвалідністю в Україні залишаються: «квотування» – нормативне визначення кількості робочих місць (4%) для зайнятості осіб з інвалідністю; однакове ставлення на ринку праці до осіб з інвалідністю з різним рівнем втрати здоров'я; адміністративно-господарські санкції за невиконання «квоти», які у значній мірі використовуються на сфері безпосередньо не пов'язані з зайнятістю – реабілітація, освіта, підтримка громадських організацій; надання допомоги підприємствам громадських організацій осіб з інвалідністю); відсутність державної підтримки зайнятості у державному секторі та самозайнятих осіб з інвалідністю; відсутність гарантій щодо розумного пристосування в трудовому законодавстві.

Законодавство залишається далеким до стандартів КПОІ. З одного боку, трудове та антидискримінаційне законодавство декларує принципи рівності, в тому числі, й щодо осіб з інвалідністю, а з іншого – законодавство щодо зайнятості осіб з інвалідністю вимагає від роботодавців створювати та виділяти робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю, що не відповідає задекларованому в КПОІ принципу можливості вільно обирати чи погоджуватись на роботу в умовах, коли ринок праці та виробниче середовище є відкритими, інклюзивними та доступними.

Законодавча вимога щодо створення та виділення робочих місць дозволяє й надалі пропонувати некваліфіковану та низькооплачувану роботу особам з інвалідністю. Більше того, така норма дозволяє недобросовісним роботодавцям не працевлаштовувати людей з інвалідністю та уникати сплати адміністративно-господарських санкцій, оскільки під час розгляду таких справ в судовому порядку роботодавці доводять, що вони зробили все від себе можливе для працевлаштування (було створено та/чи виділено робочі місця, повідомлено про наявність таких вакансій місцевий центр зайнятості)⁹⁷.

На жаль, держава є активним порушником нею ж встановлених вимог⁹⁸. Наприклад, станом на 2017 рік із 17 міністерств, лише 3 виконали норматив працевлаштування осіб з інвалідністю⁹⁹.

Відсутність дієвих заходів з боку держави у сфері зайнятості підтверджується вкрай повільним збільшенням чисельності працюючих осіб з інвалідністю. Проте навіть

⁹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 №246 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF>

⁹⁷ Дослідження проведене ГПО «Права людини» показує наступні дані: у 2017 році судами першої інстанції за позовами Фонду соціального захисту інвалідів про стягнення адміністративно-господарських санкцій було ухвалено 577 рішень. В 66% у задоволенні позову було відмовлено. З загальної суми позовних вимог в розмірі майже 439 млн. гривень суди задовольнили лише близько 5,8%, що складає 25,34 млн. гривень. // Суди відмовили Фонду соціального захисту інвалідів у стягненні санкцій з роботодавців на суму понад 400 мільйонів гривень – інфографіка // <http://prava-lyudyny.org/sudy-vidmovyly-fondu-sotsialnogo-zahystu-invalidiv-u-styagnenni-sanktsij-z-robotodavtsiv-na-sumu-ponad-400-miljoniv-gryven-infografika/>

⁹⁸ Не дивлячись на поширення вимоги виконання 4% нормативу працевлаштування людей з інвалідністю, такі установи не сплачують адміністративно-господарські санкції, що, на думку громадськості, є однією з причин не виконання нормативу. Штраф у розмірі від 170 до 340 гривень – це максимум, що загрожує керівнику бюджетної установи. Такий штраф буде сплачено, якщо порушення буде виявлено інспекторами Держпраці під час перевірки і у випадку визнання судом цієї особи винної у скоєнні адміністративного правопорушення відповідно до статті 188-1 КУпАП.

⁹⁹ Міністерства ігнорують квоту на працевлаштування осіб з інвалідністю – дослідження // <http://prava-lyudyny.org/yak-tsentralni-organy-vlady-nevykonuyut-kvotu-na-pratsevlashtuvannya-osib-z-invalidnistyu/>

певне збільшення не впливає на загальну ситуацію через постійне збільшення чисельності осіб з інвалідністю. Так, чисельність працюючих станом на початок 2016 року становила 652,9 тисяч осіб¹⁰⁰ (24,9 % загальної чисельності осіб з інвалідністю), а на початок 2018 року працювало 670,2 тисячі осіб (25,4%)¹⁰¹. Не дивлячись на вищеназвані цифри, фактично працевлаштованих людей з інвалідністю значно менше, оскільки в Україні продовжує існувати практика фіктивних робочих місць, про що свідчать і дані роботодавців^{102, 103}.

Державою не вжито додаткових заходів для працевлаштування осіб із значними порушеннями здоров'я, що призводить до вкрай низьких показників їх зайнятості. Так, станом на початок 2018 року серед осіб з I групою інвалідності працездатного віку роботи мають 6,9 %¹⁰⁴; II групи – 19,8%¹⁰⁵; III групи – 35,4%¹⁰⁶.

Крім того, Урядом не виконано рекомендацію Комітету щодо підтриманої зайнятості на відкритому ринку праці осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями. Жодної законодавчої ініціативи з цього приводу не було прийнято.

Не дивлячись на численні рекомендації щодо розробки та впровадження стимулюючих механізмів для роботодавців, держава й надалі зосереджує свою увагу на підтримці підприємств громадських організацій осіб з інвалідністю¹⁰⁷. Однак, допомога держави використовується неефективно, відповідно ситуація на таких підприємствах з кожним роком лише погіршується. Наприклад, в 2013 році на підприємствах, які постійно користуються пільгами з оподаткування та регулярно отримували та отримують фінансову допомогу працювало 8344 особи з інвалідністю, а в 2019 році – 6048¹⁰⁸. Більше того, фактично отримана заробітна плата осіб з інвалідністю може бути

¹⁰⁰ Соціальний звіт за 2015 рік // <http://mlsp.kmu.gov.ua/document/188938/2015.doc>

¹⁰¹ Розпорядження Кабінету міністрів України від 24.12.2019 №1936-р «Про затвердження Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2019-%D1%80>

¹⁰² За результатами опитування, 47 компаній – членів Американської торговельної палати в Україні і Європейської Бізнес Асоціації, 36% компаній визнали, що працевлаштовують людей з інвалідністю фіктивно. // Українські роботодавці прагнуть наймати людей з інвалідністю, але не знають де їх знайти – результати опитування // <http://takmaebuty.org/news/ukrainsbki-robotodavisi-pragnutb-naymati-lyudey-z-invalidnistyu-ale-ne-znayutb-de-ikh-znayti-rezulbtati-opituvannya>

¹⁰³ На думку голови ради Федерації роботодавців Києва Андрія Антонюка, близько 90% випадків працевлаштування людей з інвалідністю – фіктивні. // Кожна четверта працездатна людина з інвалідністю. Чи дійсно компанії виконують квоти на працевлаштування таких громадян // <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/kozhna-chetverta-pratsezdatsna-ljudina-z-invalidnistju-chi-dijсно-kompaniji-vikonujut-kvoti-na-pratsevlashtuvannya-takikh-hromadjan-2476096.html>

¹⁰⁴ Українці чисельність непрацевлаштованих осіб з інвалідністю I групи становить понад 93% // <http://prava-lyudyny.org/v-ukrayini-chyselnist-nepratsevlashtovanyh-osib-z-invalidnistyu-i-grupy-standovyt-ponad-93/>

¹⁰⁵ В Україні чисельність непрацевлаштованих осіб з інвалідністю II групи близько 80% // <http://prava-lyudyny.org/v-ukrayini-chyselnist-nepratsevlashtovanyh-osib-z-invalidnistyu-ii-grupy-blyzko-80/>

¹⁰⁶ В Україні рівень безробіття серед осіб з інвалідністю III групи становить понад 64% // <http://prava-lyudyny.org/v-ukrayini-riven-bezrobittya-sered-osib-z-invalidnistyu-iii-grupy-standovyt-ponad-64/>

¹⁰⁷ Зокрема, за період 2014-2018 років надано 52 підприємствам фінансової допомоги на безповоротній основі у розмірі 71,6 млн гривень, у тому числі для створення 205 додаткових робочих місць для осіб з інвалідністю. // «Звіт про огляд видатків бюджету у сфері соціальної політики в частині забезпечення соціальної, трудової та професійної реабілітації осіб з інвалідністю» / Міністерство соціальної політики України // <http://www.msp.gov.ua/files/budjet/zvit2018.docx>

¹⁰⁸ Інформаційна довідка про основні соціально-економічні показники діяльності підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування // <http://www.msp.gov.ua/files/inv/d2018-2019.doc>

далекою до мінімальної заробітної плати та бути суттєво меншою ніж у працівників без інвалідності на цих підприємствах¹⁰⁹.

Отже, підтримка держави охоплює близько 1% працюючих осіб з інвалідністю, що працюють на підприємствах громадських організацій осіб з інвалідністю. Прикро, але відповідні гарантії та підтримка не охоплюють інші соціальні підприємства, які засновані людьми з інвалідністю чи бізнесом.

Стаття 29. Участь у політичному та суспільному житті

Не дивлячись на те, що прийнятий у 2019-му році Виборчий Кодекс України, містить низку важливих положень із доступності виборчого процесу для виборців з інвалідністю, їх ефективність на практиці дуже низька. У 2020 році відбулись чергові місцеві вибори в Україні за нормами нового Кодексу. Моніторинг доступності приміщень для голосування та приміщень виборчих комісій, який провела Громадянська мережа “ОПОРА” у серпні 2020 року, виявив, що тільки 15 із 500 дільниць були повністю доступними для виборців з інвалідністю. Це при тому, що згідно з опитуванням ГО “Боротьба за права” 74% виборців з інвалідністю планували голосувати на виборчій дільниці¹¹⁰.

Як Конституція України, так і Виборчий Кодекс України містять положення, які забороняють недієздатним особам голосувати та бути обраними. Позбавлення права голосу за ознаками інвалідності є прямою дискримінацією і заборонено як міжнародним, так і національним законодавством. Однак, держава зайняла офіційну позицію не проводити жодних законодавчих змін щодо скасування цієї норми.

Також українським законодавством не передбачено процедури таємного та самостійного голосування для виборців з порушенням року.

Українське виборче законодавство передбачає одну із форм альтернативного голосування - голосування вдома. Але враховуючи повну недоступність транспорту, будівель та міського простору в Україні, голосування вдома залишається єдиною можливістю реалізації виборчих прав для багатьох маломобільних виборців. Держава покладається на альтернативне голосування, як основну процедуру голосування. Однак Управління Верховного комісара ООН з прав людини у тематичному дослідженні щодо участі у політичному та громадському житті в 2011 році чітко зазначила, що альтернативне голосування не повинно бути загальною практикою в країні, інакше це вважається порушенням статті 4 та 29 Конвенції¹¹¹.

Виборчі права внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю

¹⁰⁹ Розмір фактичної середньомісячної заробітної плати на підприємствах громадських організацій осіб з інвалідністю, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування у 2019 році становить: для працівників без інвалідності - 6336,7 грн, для працівників з інвалідністю - 3893,2. На окремих підприємствах заробітна плата є ще нижчою. УТОС: працівники без інвалідності - 5898,5 грн, працівники з інвалідністю - 2582,3. // Інформаційна довідка про основні соціально-економічні показники діяльності підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, що отримали дозвіл на право користування пільгами з оподаткування // <http://www.msp.gov.ua/files/inv/d2018-2019.doc>

¹¹⁰ <https://ffr.org.ua/sites/default/files/publications/Аналітичний%20звіт.pdf>

¹¹¹ <https://undocs.org/A/HRC/19/36>

Можливість голосування на загальнодержавних виборах Президента України та Верховної Ради України у 2019 році особам з інвалідністю, які є внутрішньо переміщеними особами (далі - ВПО), була забезпечена шляхом тимчасової зміни місця голосування без зміни виборчої адреси. Для осіб з інвалідністю така процедура була ускладнена необхідністю завчасного особистого звернення до органів ведення Державного реєстру виборців, які переважно знаходяться в районних центрах. Не врегульована була процедура подачі заяви про зміну місця голосування через уповноважену особу, поштою, в електронному вигляді або в інший спосіб. Так, Віталію та Валентині С., які перемістились у 2014 році з м.Дебальцево, Донецької області для тимчасової зміни місця голосування необхідно було б подолати відстань близько 30 км в обидві сторони або скористатись послугою таксі (публічний транспорт або соціальне таксі не є доступним), вартість якого становила понад 300 грн (понад 10 євро). У 2020 році в Україні прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня 2020 року становить 2027 гривень (близько 67 євро). Зазначена сім'я не змогла реалізувати своє виборче право на першому турі президентських виборів. Організаційними питаннями зміни місця голосування для голосування в другому турі президентських виборів займались адміністратори реабілітаційно-оздоровчого закладу, де сім'я перебувала на той момент. В цілому, лише 75 607 з 1 117469 ВПО скористалися такою можливістю у другому турі президентських виборів. Інформація про відсоток ВПО, які є особами з інвалідністю та змогли скористатись процедурою, недоступна.

2 грудня 2019 року Центральна виборча комісія (далі-ЦВК) прийняла Постанову № 1969 “Про Порядок тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси”, яким врегульовується подання заяви про тимчасову зміну місця голосування у паперовій або електронній формі, а також через уповноважену особу.

Виборчим кодексом України передбачено, що виборцям, які не здатні самотійно пересуватися (за віком, у зв'язку з інвалідністю чи за станом здоров'я при наявності медичних документів), може бути організовано голосування за місцем перебування, а не в приміщенні виборчої дільниці. Навпроти прізвища таких виборців в Реєстрі виборців стоїть відповідна позначка, і члени виборчої комісії отримують інформацію про адресу, за якою потрібно організувати голосування в день виборів. Однак, внутрішньо переміщеним особам з інвалідністю, які змінили місце голосування та хотіли проголосувати за місцем перебування, потрібно було подавати додаткову заяву до дільничної виборчої комісії з інформацією про адресу перебування в день виборів. Деякі виборці цього не зробили завчасно і не змогли проголосувати за місцем перебування.

Попри існуючий юридичний механізм, фактично наразі неможливо особам з інвалідністю онлайн прибрати позначку “не здатний самотійно пересуватися”, щоб мати змогу голосувати на дільниці нарівні з іншими виборцями.

Інформація щодо осіб з інвалідністю, які мешкають на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей та АР Крим (далі - ТОТ), не є доступною. Можливість голосування на загальнонаціональних виборах для проживаючих на ТОТ була забезпечена шляхом тимчасової зміни місця голосування. Для осіб з інвалідністю такий механізм був ускладнений, оскільки потребував виїзду на підконтрольну територію України шляхом перетину контрольних пунктів в'їзду-виїзду (далі - КПВВ) щонайменше двічі - для зміни місця голосування та безпосередньо для волевиявлення. Наразі функціонує тільки чотири КПВВ на території Донецької області, один піший на території Луганської області і три на адміністративному кордоні з АР Крим та м.Севастополь. З огляду на їх перевантаження (понад 1 мільйон осіб перетинають КПВВ кожного місяця), високу загальну вартість транспортних послуг, потребі в поїзді супроводжувачого, іншого, голосування було ускладненим.

Рекомендації:

- 1. Забезпечити архітектурну, процедурну та інформаційну доступність виборів для осіб з інвалідністю;*
- 2. Скасувати заборону голосувати особам, визнаним судом недієздатними;*
- 3. Забезпечити таємну та самотійну процедуру голосування для незрячих виборців;*
- 4. Вдосконалити механізм зняття позначки "не здатний самотійно пересуватися" онлайн.*

Стаття 30. Участь у культурному житті, проведенні дозвілля й відпочинку та заняттях спортом

Українське законодавство не передбачає жодних юридичних зобов'язань для виробників фільмів зробити свою продукцію доступною для людей з інвалідністю та жодної відповідальності за невідповідність стандартам доступності.

У 2017 році три законопроекти щодо визначення в обсязі добового телевізійного мовлення частки програм, доступних для сприйняття особами з порушенням слуху, субтитрування або сурдоперекладу відео- та кінопродукції, реклами, були відкликані.

Законопроект щодо аудіокоментування телепродукту, який міг би надати можливість людям з порушенням зору використовувати своє право на участь у культурному житті, у 2017 році також було відкликано.

Україна ще не ратифікувала "Марракеський договір для полегшення доступу до опублікованих творів для осіб, які є сліпими, слабозорими або іншим чином інвалідами друку", хоча вона взяла на себе зобов'язання ратифікувати його в рамках Національної стратегії захисту прав людини до 2020 року.

Рекомендації:

1. Ратифікувати “Марракеський договір для полегшення доступу до опублікованих творів для осіб, які є сліпими, слабозорими або іншим чином інвалідами друку”;
2. Зобов'язати виробників фільмів виробляти свою продукцію в доступних форматах для людей з порушенням слуху та зору.